

Տիեզերք, նյարդային համակարգ և ճարպի մի կտոր

ԻԵՂԻՆԱԿ՝ Վասիլի ՇՈՒԿՉԻՆ
Թարգմանիչ Արմեն Հովհաննիսյան

Ծերուկ Նաում Եվստիգնեիչը խումհարից հետո հիվանդ էր: Վառարանին պառկած, տնքում էր:

Ամսական մի անգամ, թոշակի օրը, Եվստիգնեիչը կանոնավոր հարբում էր ու դրանից հետո երեք օր անկողին ընկնում: Վստծուն էր հայիոյում:

— Ոնց որ սատաները միսս քրքրեն, աստծուդ մերը... Մեռա...

Դասագրքերով բեռնված սեղանի մոտ նստած էր ութերորդ դասարանցի Յուրկան՝ Եվստիգնեիչի տնվորը, դասերն էր պատրաստում:

— Յուրկա, մեռա, ես դրա խաչ ու ավետարանը...

— Պետք չէր էդրան խմել:

— Հյա ջահել ես, խելքդ չի կտրում:

Դադար: Տուրկան գրչածայրն էր ճոճոացնում:

Ծերուկը խոսել էր ուզում գոնե կթեթևանար մի քի:

— Բա ի՞նչ անեմ, որ չխմեմ: Գոնե ամիսը մի անգամ պտի որ բուկս թրջեմ...

— Ինչի՞ համար:

— Ընչի՞, ես մարդ չե՞մ:

— Հմ... Ճորտատիրական իրավունքի ժամանակների դատողություն:— Յուրան ետ ընկավ վիեմնական աթոռի թիկնակին, ծաղրական հայացքով տանտիրոջը նայելով:— Այն ժամանակ էր ընդունված, որ մարդ անպայման պիտի խմի:

— Էղ դո՞ւ որտեղից գիտես ճորտական ժամանակի մասին, ի՞ր:— Ծերունին նայում էր վերևսից՝ տառապազին ու հետաքրքրությամբ: Յուրկան երեմն զարմացնում էր նրան իր գիտելիքներով, ու թեև չէր հանձնվում, բայց տղային լսել սիրում էր:— Ի՞նչ գիտես, ի՞ր: Բոյդ՝ թիզուկես:

— Անցել ենք:

— Դասատուներդ են պատմել, ի՞ր:

— Հա:

— Բա նրա՞նք որտեղից գիտեն: Մի հատ պառավ մարդ չկա ձեր մոտ:

— Սովորել են: Գրքերում է գրված...

— Գրքերում... Խոկ կարո՞ղ ա իմանան, թե մարդ խումհարից ինչի ա հիվանդանում:

— Օրգանիզմի թունավորում հացի օդու յուղերով:

— Յուղը որտե՞ղ: Արադի մե՞ջ:

— Հա:

Եվս տիգնեիչի սիրտը չնայած խառնում էր, բայց նա ակամա ծիծաղեց քթի տակ:

— Էս էլ քեզ ուսում:

— Ուզո՞ւմ ես, բանաձեռ ցույց տամ: Հիմա ես քեզ հասկանալի կապացուցեամ...— Յուրկան ուզում էր քիմիայի դասագիրքը վերցնել, բայց ծերուկը սկսեց տնքալ, ձեռքերով գլուխը բռնեց:

— Օ-օ՛... Էլի սկսե՞ց: Էլի խառնե՞ց, տիրումերը...

— Էլ ինչ՝ ես չարշարվում, մի բաժակ խմիր, կանցնի:

Ծերուկն այդ առաջարկությանը որևէ կերպ չարձագանքեց: Նա կխմեր, իհարկե, բայց փողն էր ափսոսում: Ընդհանրապես, չտեսնված ժատ էր: Կարգին ապրում է, թոշակը քիչ չէ, տղաներն ու աղջիկը օգնում են քաղաքից: Նկուղում ինչ ասես, որ չկա՝ դեռ անցյալ տարվա ճարպը, աղ զրած վարունգ, կաղամբ, ձմերուկ, սունկ... Մեծ ու փոքր չաներ, տուփեր, տակառիկներ՝ մի ամբողջ պահեստ: Մառանում մի տասնինգ փութ ընտիր ալյուր, խոզի ազդրամիսը մեկուկես փութ կկշռի: Բանջարանցում կարտոֆիլի հորը, նույնպես անցյալ տարվանից մնացած, որով նա կերակրում է կրտած խոզերին, սագերին ու հավերին: Երբ հիվանդ չէ, վեր է կենում լուսումութին ու ամբողջ օրը, մինչև մութն ընկնելը, բնբնում տունուտեղում: Հաճախ նկուղ կիշնի, կնատի աստիճանի վրա ու երկար ժամանակ, մտքերի մեջ, նստած կմնա: «Չոստ շան որդիք: Բա հմի մարդ էստեղ չապրի»,— կմտածի ու լույս աշխարհ կելնի: Տղաների ու աղջկա մասին է ասում: Նա ասում է զավակներին այն բանի համար, որ նրանք քաղաք են գնացել:

Յուրկայի վիճակն այլ էր: Ապրում էր հարևան գյուղում, ուր տասնամյակ չկա: Հայր չուներ: Իսկ մոր խնամքին, իրենից բացի, երեք երեխա է կար: Հայրը իւեղդվել էր գտսում, լաստառաքաման վրա էր աշխատում: Մնացած երեքը Յուրկայից փոքր էին: Մայրը վերջին ուժերը չէր խնայում, ուզում էր, որ Յուրկան տասնամյակն ավարտի: Յուրկան էլ էր ուզում տասնամյակն ավարտել: Ավելին, նա ուզում էր հետո ինստիտուտ ընդունվել: Բժշկական ինստիտուտ:

Ծերուկն իբր չէր նկատում Յուրկայի չքավորությունը, ամսական հինգ ոութի էր վերցնում նրանից: Ու եփում էին՝ ծերուկն իր համար առանձին, Յուրկան՝ իր: Երբեմն, ամսվա վերջին, Յուրկայի մթերքը կվերջանար: Ծերուկը երկար-բարակ կիւթիւնեթեր Յուրկային, երբ սա հացը ցամաք կուտեր: Հետո կհարցներ.

— Լրի՞վ պղծել ա:

— Ըի՞:

— Կտամ... հետո կրերես:

— Տուր:

Զեռքի կշեռքով ծերուկը մի երկու կիլոգրամ կորեկի ձավար կկշռեր, և Յուրկան իր համար շփոթ կեփեր: Առավտուները կզրուցեին վառարանի մոտ:

- Բայց դե, ուսում առնել ուզո՞ւմ ես:
- Ուզում եմ: Վիրաբույժ եմ դառնալու:
- Ինչքա՞մ կա հյա:
- Ութը տարի: Որովհետև բժշկականում վեց տարի է, ոչ թե հինգը, մնացած տեղերի պես:
- Մինչև հասնես վիրաբույժին, ոտերդ կտնկես: Մերդ էդքան փող որտեղից ա ճարելու:
- Թոշակով կապրեմ: Տղաները սովորում են... Մեր գյուղից երկուսն էդպես են սովորում:
- Ծերուկը լրում էր, կրակին նայելով: Ըստ երևույթին, հիշել էր իր երեխաներին:
- Էդ ինչ՝ ա ձեզ քաղաքն էդ տեսակ քաշում:
- Սովորելու... . «Ինչն է քաշում»: Վիրաբույժ դառնալուց հետո կարելի է գյուղում աշխատել: Գյուղում աշխատելը նույնիսկ ավելի սրտովս է:
- Ինչի՞ դրանք էդքան շատ են ստանում, հա՞:
- Ովքե՞ր: Վիրաբույժնե՞րը:
- Հա:
- Ընդհակառակը: Քիչ են վճարում նրանց: Բոլորից քիչ: Հիմա, ճիշտ է, ավելացրել են, բայց մեկ է...:
- Բայց է ո՞ր սատանան ա բկներիդ չոքել, որ էդքան տարի հոգի տաք: Գնա շողերություն սովորի ու սկսի աշխատել: Չես տեսնո՞ւմ ինչքամ են փող բերում: Չհաշված, որ մեկի համար ցախ կտանես, մեկելին՝ սովխողի խոտից-քանից՝ փող ա, չէ՞: Մորդ է կօգնեիր: Երեք մանր հյա ձեռին են նայում:
- Յուրկան որոշ ժամանակ լրու է: Մոր և կրտսեր եղբայրների մասին հիշեցումից ցավում է նրա սիրութ: Իհարկե, մոր համար դժվար է... Ծերուկի հանդեպ ունեցած բարկությունը բորբոքվում է:
- Կապրենք,— կտրուկ ասում է նա:— Ոչ մեկի գործը չի:
- Գիտենք, զիտենք,— համաձայնում է ծերուկը:— Գիշահան, են արել ձեզ էդ ուսումով, դուք է իրես թափառում եք աշխարհով մեկ, ոնց որ...— Նա հարմար բառ չի գտնում ասելու, թե ոնց որ ով:— Առաջ ապրում էին առանց ուսումի, ոչինչ, աստված տա, սոված նստած չէինք:
- Զեր մտքին մենակ մի բան կա՝ առաջ, հա առաջ:
- Բա չէ... այլովանները սարքիք, ինչ քաք ասես...
- Սելով քեզ ավելի՞ է դուր գալիս: Թե՞ պառկես վառարանիդ վրա:
- Ի՞նչ վատ ա որ՝ սելով: Թե որ ճամփա ընկա, հաստատ զիտեմ, լավ-վատ տեղ կհասնեմ: Համա դու որ գլորվեցիր քո էդ այլովանից, ուկորներդ չեն գտնի:
- Եվ այսպես երկար գրուցում են նրանք ամեն առավոտ, մինչև որ Յուրկան դպրոց է գնում: Ծերուկը խոսելու կարիք է զգում. հետո ամբողջ օրը լրու պիտի մնա: Իսկ Յուրկան,

թեև զայրանում է ծերուկի միալար փնթփնթոցից, բավարարություն է զգում այն բանից, որ պաշտպան է կանգնում Նորին՝ օդանավերին, ուսմանը, քաղաքին, գրքերին, կինոյին:

Տարօրինակ է, բայց ծերուկը աստծուն էլ չի հավատում:

— Բանուգործ չունեն, դրա համար էլ մազ են փետում, ընկնավորում,— հավատացյալների մասին ասում է նա:— Բանել ա պետք, ու ինքն իրան կգա:

Բայց աշխատել նշանակում է մենակ իր համար, իր արտի վրա, իր բանջարանցում: Առաջվա պես: Վաղուց չի աշխատում կոլտնտեսությունում, թեև նրա տարեկից ծերունիները դեռևս կամաց-կամաց բգրգում են՝ որը մեղվանցում է, որը՝ ձիապահակ է հանդերում, որն՝ էլ ուղղակի պահակ է:

— Մի տեսակ կուլակային թեքում ունես, այ պապ,— մի անգամ ասաց Յուրկան զայրացած:

Ծերուկը երկար ժամանակ չպատասխանեց. Հետո ասաց անհասկանալի մի բան.

— Հեի, ով կյանքն անիծել ա...— Եվ բոլ-բոլ խնչեց նախ մի քթածակից, հետո՝ մյուսից: Ջիթը մաքրեց շապկի փեշով ու եզրափակեց.— Վայ թե կամիսար դառնայիր նրանց մոտ: Էն ժամանակ կամիսարները ջահել էին:

Յուրկային շոյեց դա:

— Ոչ թե ով, այլ՝ ում,— ճշտեց նա:

— Թերման մասին... տես հա, ամեն տեղ դուրս չտաս: Թե չէ կզան բռստանը կկտրեն: Մի չորս հարուրորդական ավել, ունեմ...

— Շատ պետք է:

Հաճախակի անդրադառնում էին աստծո թեմային.

— Զեր մոտ ի՞նչ են ասում նրա մասին:

— Ո՞ւմ մասին:

— Աստծու:

— Ոչ մի բան էլ չեն ասում՝ աստված չկա:

— Բա ինչի՞ են էդքան մարդ աղոթք անում:

— Իսկ դո՞ւ ինչու ես տեղի-անաեղի հիշում նրան: Դու հո չե՞ս հավատում:

— Համա ասիր, հա՛: Ես ուշունց եմ տալի:

— Մեկ է՛ աստծուն ես տալիս:

Ծերուկը դժվարանում է:

— Ի՞նչ ա, մենակ ե՞ս եմ հաշում: Որ ով ասես հիշում ա, ուրեմն ինձ էլ ա կարելի:

— Հիմարություն է: Իսկ քո տարիքում ընդհանրապես ամոթ է:

— Մի քիչ թողեց, ես դրա խաչ ու պատարազը,— ասաց ծերուկը:— Աչքիս առաջը մթնել էր, հա՞:

Յուրկան այլևս խոսել չէր կամենում՝ դաս պիտի սովորեր:

— Հմի ո՞ւմ մասին ես անցնում:

— Աստղաբաշխություն,— չոր ու կտրուկ պատասխանեց Յուրկան, դրանով իսկ հասկացնել տալով, որ մտադիր չէ գրուցել:

— Եղ ինչի՞ մասին ա:

— Տիեզերքի: Մեր տիեզերագնացներն ո՞ւ են թռչում:

— Գազարինը, հա՞:

— Մենակ Գազարինը չէ... Արդեն շատերը:

— Ինչի՞ են դրանք թռնում էնտեղ: Ինչի՞ համար:

— Բարեւ ձեզ,— բացականչեց Յուրկան ու դարձյալ ետ ընկավ աթոռի թիկնակին:— Մեկ-մեկ հո չե՞ս ասի: Բա ի՞նչ, ավելի լավ կլիներ, պառկեին վառարանի վրա?:

— Ի՞նչ կպար դու Էլ ես վառարանից,— նեղացավ ծերուկը:— Կհասնես իմ տարիքին, նոր դուրս կտաս:

— Քեզ նեղացնելու համար չասացի: Բայց հարցնես, թե մարդիկ ինչու են տիեզերք թռչում, գիտե՞ս ինչ կասեմ...

— Բացատրի դու Էլ: Ինչի՞ համար են քեզ սովորեցնում: Որ պառավ մարդկանց վրա չարանա՞ն:

— Լավ, առաջին հերթին, տիեզերքի նվաճումը... պետք է: Ժամանակը կզա, մարդիկ կիշճնեն լուսնի վրա: Էլի ժամանակ կանցնի, կհասնեն Վեներա: Իսկ Վեներայի վրա, գուցե մարդիկ են ապրում: Մի՛թե հետաքրքիր չէ նայել նրանց...

— Նրանք Էլ են մեզ պե՞ս:

— Եղ մեկը ճիշտ չգիտեմ: Գուցե մի քիչ ավելի սարսափելի են, որովհետև այնտեղ մթնոլորտն ուրիշ է ավելի շատ է ճնշում:

— Մեկ Էլ տեսար կրիվ գցին:

— Ինչի՞ համար:

— Ե՛, կասեն՝ ինչի՞ եք եկել:— Ծերուկին հետաքրքրել էր պատմությունը:— Կասեն՝ կարմիր խնձո՞ր էինք ուղարկել:

— Կոիվ չեն գցի: Նրանք Էլ կուրախանան: Դեռևս հայտնի չէ, թե մեզնից ո՞վ է ավելի խելոք, գուցե նրանք: Այդ դեպքում մենք կսովորենք նրանցից: Իսկ հետո, երբ տեխնիկան զարգանա, ավելի հեռու կթռչենք....— Յուրկան նույնպես կլանվել էր մարդկության նման հեռանկարով: Նա ելավ տեղից ու սկսեց քայլել խրճիթում:— Չէ որ մենք դեռ չգիտենք, թե երկրագնդի նման քանի մոլորակ կա: Գուցե և միլիոն մոլորակ: Եվ ամեն տեղ էակներ են ապրում: Ու մենք կսկսենք միմյանց մոտ թռչել... Եվ կստացվի այսպիսի... համաշխարհային մարդկություն: Բոլորս միատեսակ կլինենք:

— Չինի՞ թե իրար հետ պիտի պսակվենք:

— Կրթության առումով եմ ասում: Գուցե մի որևէ տեղ այնպիսի մարդակերպեր կան, որ բոլորս ել նրանցից պիտի ստվորենք: Գուցե նրանք արդեն վաղուց ամեն ինչ հայտնաբերել են, իսկ մենք միայն առաջին քայլերն ենք անում: Այ, հենց այդ ժամանակ է կստացվի այն աստծո թագավորությունը, որին կրոնը դրախտ անունն է տվել: Կամ թե չէ ասենք, ուզեցար տղաներիդ տեսնել ուղղակի վառարանի վրա պառկած տեղից՝ ինդրեմ, միացրու տեսարնդունիշը, որոշակի ալիքը բռնիր, ու էստեղ են նրանք, խոսիր: Ուզեցար թռչել աղջկադ մոտ, թռոներիդ նամիկ ասելու, բարձրացիր տանիք, փոքրիկ ուղղաթիռդ գործի զցիր, ու ինչ-որ իրս ժամանակ հետո աղջկանդ տանն ես... Իսկ թռոնիկդ... քանի՞ տարեկան է:

— Ութը:

— Թռոնիկդ քեզ համար կկարդա «Պատերազմ և խաղաղությունը», որովհետև արագացված զարգացում կլինի: Իսկ բժշկությունն այնպես կանի, որ մարդիկ հարյուր-հարյուր քսան տարի կապրեն:

— Լա՞վ, եղ մեկն արդենն... փշեցիր:

— Ինչո՞ւ: Հիմա արդեն այդ ինդիքը լուծվում է: Հարյուր քսան տարին բնական ժամկետ է համարվում: Միայն թե մենք տվյալներ չունենք: Բայց մենք դրանք կվերցնենք Գալակտիկայի մեր հարևաններից:

— Ինքներդ չե՞ք կարա, որ հարյուր քսան ապրենք:

— Առայժմ ինքներս չենք կարող: Դա դանդաղ պրոցես է: Գուցե և երբսէ կիասնենք հարյուր քսան տարի ապրելուն, բայց դա դեռևս շուտ չի լինի: Ավելի շուտ կլինի կառուցել այնպիսի մի տիեզերանավ, որը կիասմի Գալակտիկա: Եվ հնարավոր է, որ այստեղ այդ պրոցեսն արդեն լուծված է. ինչ-որ դեղ են հայտնաբերել...

— Հարյուր քսան տարի ինքդ էլ չես ուզենա, կզզվես:

— Դու չես ուզենա, ուրիշները հաճույքով կուզենան: Այնպիսի մի միջոց կլինի...

— «Միջոց»... Մի քան գտնեին խումհարի դեմ, եղ էլ էր բոլ: Թե չէ գլուխս ոնց որ... զինու դատարկ տակառ:

— Պետք չէ խմել:

— Գնա զործիդ, է՛...

Լուցին:

Յուրկան առաջը քաշեց դասագրքերը:

— Ուրիշ քան չունեք ասելու, մենակ «կլինի՛, կլինի՛...»— կրկին սկսեց ծերուկը:— Փշաններ: Հրես տասնվեց տարի պետք ա սովորես, բայց մարդ որ մեռնի, ի՞նչ կարաս անես:

— Կկտրեմ ինչ-որ քան:

— Ախր մարդու մեռնելը որ եկավ, ի՞նչը պետք ա կտրես:

— Ես այդպիսի... խավար հարցերի չեմ պատասխանում:

— Թե քան ունենայիք, կպատասխանեիք:

— Բան չունե՞նք... Իսկ այս մարդիկ...— գրքերը խմբեց ու ցույց տվեց:— Այս մարդի՞կ է քան չունեն պատասխանելու: Գոնե մի հատը կարդացե՞լ ես:

— Էղտեղ կարդալու քան չկա՝ տակից գլուխ փշոց ա:

— Լավ,— Յուրկան վեր թռավ տեղից ու կրկին սկսեց քայլել խրճիթում:— Առաջ ժամտախտ կա՞ր:

— Խոյերա՞:

— Հա, խոյերա:

— Կար, մեր զյուղում, քանը...

— Իսկ ո՞ւր է հիմա: Կա՞:

— Աստված ազատի: Վայ թե էլի զա...

— Բանն է հենց այն է, որ չի զա: Դրա դեմ սովորել են պայքարել: Էլի ասեմ՝ առաջ թե քեզ կատաղած շուն կծեր, ի՞նչ կիներ վերջդ:

— Կկատաղեի:

— Ու կմեռնեիր: Իսկ հիմա՝ քառասուն ասեղ, ու վերջ: Մարդը չի մեռնի: Թոքախտն անբուժելի՞ էր: Հիմա, խնդրեմ, կես տարի, ու մարդը՝ բողկի պես: Իսկ այդ ամենը ո՞վ է հնարել: Գիտնականները: «Փչոց»... Գոնե սուս մնայիք, որ չեք հասկանում:

Ծերունուն նույնպես բորբոքեց Յուրկայի այդ պոռթեկումը:

— Լա՞վ: Ասենք թե: Շունը՝ հասկացանք: Բա որ օձը կծե՞ց... Առաջ ո՞ւր էին քու էդ բժիշկները: Զկային: Գրքացը մի երկու քերան քան կասեր, ու ոնց որ ոչ կար, ոչ էլ եղել էր: Ինիստուտ-բան է հո չ՞ր վերջացրել:

— Խայթոցը մահացու չի եղել ուրեմն: Ուրիշ ոչինչ:

— Գնա մի հատ դեմք կանգնի, թող մի տեղդ մի հատ չրթացնի:

— Խնդրե՞մ: Մինչև զնալս մի ասեղ կընդունեմ, ինչքան ուզում է, որտեղ ուզում է, թող կծի, մենակ կծիծաղեմ:

— Գլուխգովան:

— Այս էս են, է, է-էս:— Յուրկան դարձյալ ցույցը տվեց գրքերը:— Մարդիկ իրենց վրա են փորձել: Իսկ դու գիտե՞ս, որ ակադեմիկոս Պավլովը երբ մեռնում էր, կանչեց ուսանողներին ու սկսեց նրանց թելադրել, թե ինքն ինչպես է մահանում:

— Էդ ո՞նց:

— Էսպես: «Ահա,— ասել է,— հիմա ոտքերս են սաշչում գրեցեք»: Նրանք գրում են, հետո ձեռքերն են թմրում: Նա ասում է. «Ձեռքերս թմրեցին»:

— Գրո՞ւմ են:

— Գրում են: Հետո սիրտն է սկսում կանգնել, նա ասում է. «Գրեցեք»: Նրանք լաց են եղել ու գրել:— Յուրկայի աչքերն ել սկսեցին կսկծալ արտասուրից: Ծերունու վրա այդ պատմությունը նույնպես ուժեղ ազդեցություն ունեցավ:

— Հետո՞...

— Ու մահանում է: Եվ մինչև վերջին րոպեն շարունակ պատմել է, որովհետև դա պետք է եղել գիտությանը: Իսկ դուք ու ձեր էղ գրքացները մի հազար տարի է խավարի մեջ կապրեհր... «Առաջ էսպե՞ս էր: Առաջ էնպե՞ս էր:— Յուրկան մոտեցավ, միացրեց ռադիոն: Մի երգուիհի էր երգում:— Որտե՞ղ է նա: Էստեղ չի, չէ»:

— Ո՞վ:

— Երգողը:

— Էղ գծերով ա զալի:

— Ռադիոալիքներ են: «Գծերով ա զալի»: Գծերով մենակ մեզ մոտ է, զյուղում: Իսկ նա, զուցե, Սահմանում-քանում է երգում, ի՞նչ է, մինչև Սահմանին գծե՞ր են քաշված:

— Գծեր: Անցյալ տարի, որ Վանկայի մոտ գնացի, տեսա գնացքի կողքով գծեր էին քաշած: Սների վրա:

Յուրկան ձեռքը թափ տվեց:

— Քեզ բացատրել չի լինի: Դասերս այսի սովորեմ: Վերջ:

— Սովորում ես՝ սովորի:

— Ինձ կտրում ես դասերից:— Յուրկան նստեց սեղանի մոտ, ականջները փակեց ասիերով ու սկսեց կարդալ:

Երկար ժամանակ խրճիթում լուրթյուն էր տիրում:

— Նկարի վրա կա՞,— հարցրեց ծերուկը:

— Ո՞վ:

— Էն զիտնականը, մեռնողը:

— Ակադեմիկոս Պավլո՞վը: Ահա՛ նա:

Յուրկան զիրքը տվեց ծերուկին ու ցույց տվեց Պավլովին: Ծերունին երկար ժամանակ լուրջ-լուրջ զիտնականի նկարն էր զննում:

— Արդեն շատ էր պառավել:

— Մինչ խոր ծերություն նա առողջ էր ու չէր հարրում... որոշ մարդկանց նման:— Յուրկան զիրքը ետ վերցրեց:— Հետո էլ չէր ընկնում վառարանի վրա և ուշունց տալիս: Մինչև վերջին րոպեն գորոդկի էր խաղում, մինչև որ ընկավ: Իսկ քանի՛ շան է կտրատել, որպեսզի ապացուցի ռեֆլեքսները... նյարդային համակարգը՝ նրա ուսմունքն է, չէ՞: Հիմա ինչի՞ց ես հիվանդ:

— Խումհարից, առանց Պավլովի էլ զիտեմ:

— Խումհարը՝ խումհար, բայց երեկ դու քո նյարդային համակարգի հերն անիծել ես, արգելակել, իսկ այսօր այդ համակարգը... կարգի է բերում իրեն: Իսկ քեզ մոտ արդեն

պայմանական ռեֆլեքս է մշակվել՝ հենց թոշակի օրն եկավ, անպայման կես լիտր: Առանց դրա էլ չես կարողանում:— Յուրկան հանկարծ մի հաճելի զգացում ունեցավ, որ ինքը հանգիստ ու համոզիչ կարող է ապացուցել ծերուկին նրա խմելու ամբողջ վնասն ու բոլոր հետևանքները: Ծերուկը լսում էր:— Ուրեմն, ի՞նչ է պահանջվում: Հաղթահարել այդ ռեֆլեքսը: Փոստում թոշակի ստացա՞ր: Տուն ես զայխ... Ու ոտքերդ իրենք իրենց տանում են խանութ: Դու էլ արի ու կողրով անցիր: Կամ բոլորովին ուրիշ փողոցով գնա:

— Ավելի գեշ կտանջվեմ:

— Մեկ կտանջվես, երկու կտանջվես, հետո կվարժվես: Խանութի կողրով հանգիստ կանցնես ու կծիծաղես:

Ծերուկը փոքր-ինչ բարձրացավ տեղից, դողացող մատներով ծխախոտ փաթաթեց, վառեց: Ծուխը ներս քաշեց ու սկսեց հազար:

— Օյ, ես քու մերը... Քիային... Քանդվեց ներսս: Էս-ի՞նչ բան էր:

Յուրկան նորից նստեց, դասագրքերն առաջը դրած:

Ծերուկը տնքտնքալով իջավ վառարանի վրայից, հազար հողաթափերը, կիսամուշտակը, մի դանակ վերցրեց ու հաշտ դուրս եկավ:

«Էս ո՞ւր գնաց»,— մտածեց Յուրկան:

Երկար ժամանակ ծերուկը չկար: Յուրկան արդեն ուզում էր գնալ տեսնել, թե դանակն առած ուր գնաց նա: Բայց Ծերուկը ետ եկավ, ձեռքի ափի չափ մի կտոր ճարպ բերելով:

— Հաց ունե՞ս,— հարցրեց նա խստորեն:

— Ունեմ, ինչո՞ւ:

— Առ, հետը կուտես, թե չէ մեկ էլ տեսար շունչդ փշեցիր եղ ակադեմիկոսների հետ... մինչև որ սովորես այծնես:

Յուրկան նոյնիսկ շփոթվեց:

— Բայց ես վերադարձնել չեմ կարող, մենք չունենք...

— Կեր: Թեյնիկը վառարանի մեջն ա, տաք կլինի... կեր:

Յուրկան վառարանից հանեց թեյնիկը, գավաթի մեջ լցրեց դեռևս տաք մնացած թեյը, հաց կտրատեց, խոզապուխտ կտրեց ու սկսեց ուտել: Ծերունին դժվարությամբ դարձյալ բարձրացավ վառարանի վրա և այնտեղից Յուրկային էր նայում:

— Հը, ո՞նց ճարպ ա:

— Ուերի ուելլ: Շատ լավք:

— Խոզը կերակրելն էլ ա հունար: Մարդ կա ախմախավարի կսկսի ձեռն եկածը հուա տալ աշնանը՝ լրիվ ճարպ կդառնա խոզը, միս հեշ չկա: Մարդ էլ կա, հակառակը, քիչ կտա՝ իրը, մսոտ կդառնա: Մենակ ճարպ շատ մարդ չի սիրում: Կմորթեն՝ ոչ միս կա, ոչ ճարպ: Ճիշտը ոնց ա, մի շաբաթ տուր ուտի, ոնց որ պետքն ա, հետո սոված պահի, հետո էլի մի շաբաթ տուր ուտի, էլի սոված պահի... Այ եղ ժամանակ կլինի եսպես՝ մի շերտ միս, մի շերտ ճարպ: Աղ դնելն էլ ա հունարի բան...

Յուրկան լսում էր ու հաճույքով կլում սառած, բուրավետ ճարպը, որն, իրոք, չափազանց համեղ էր:

— Օյ, ինչ համով էր: Շնորհակալ եմ:

— Կշտացա՞ր:

— Ըիր:— Յուրկան սեղանը հավաքեց՝ տեղը դրեց հացը, թեյնիկը: Մի քիչ ճարպ էր մնացել:— Ես ո՞ւր դնեմ:

— Տար հաշտ, դիր չանի վրա: Իրիկունն էլ կուտես:

Յուրկան ճարպը տարավ հաշտ: Ետ եկավ, թմբիթմիացրեց վորին ու ասաց զվարթությամբ:

— Հիմա գլուխս ավելի լավ կաշխատի... Թե չէ... Էնպես... մի քիչ պտտվում էր:

— Ես ա,— ասաց պապը, նորից մեջքի վրա պառկելով:— Օ՛խ, ես քու մոր հոգին... Պառկում ես թե չէ, էլի սկսում ա:

— Գուցե գնամ, մի կես շիշ բերե՞մ,— առաջարկեց Յուրկան:

Պապը լուռ էր:

— Լավ... Էսպես էլ կանցնի: Հետո, մթնով, հավերին կուտ կտամ ու կովին մի երկու խուրծ խոտ, զիշերվա համար: Դրսի դռներն էլ չմոռանաս կողպես:

— Լավ: Ուրեմն էսպես, մեզ ի՞նչ մնաց: Աշխարհազրություն: Հիմա... վոազ-վոազ կանցնենք:— Յուրկայի տրամադրությունը բարձրացավ, լավ կերել էր, դասերը համարյա պատրաստել էր, երեկոյան կարող էր դահուկ քշել:

— Եղ մարդն ի՞նչ ա, հարազատ-մարազատ չուներ,— հանկարծ հարցրեց ծերուկը:

— Ո՞ր մարդը,— շիասկացավ Յուրկան:

— Քո էղ ակադեմիկոսը: Մենակ ուսանողնե՞րն էին:

— Պավլո՞վը: Գուցե ուներ, ճիշտը չգիտեմ: Վաղը դպրոցում կհարցնեմ:

— Վայ թե երեխսեր ուներ:

— Հավանաբար: Վաղը կիմանամ:

— Հաստատ ուներ: Թե որ ոչ մեկը չունենար, էղքան չէր թելադրի: Մենակ մարդու գործը վատ ա:

Յուրկան չառարկեց: Կարելի էր ասել իսկ ուսանողնե՞րը: Բայց ոչինչ չասաց:

— Իհարկե,— համաձայնեց նա:— Մենակ վատ է: